

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
ТЕМА 1. РИТОРИКА ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	6
Предмет і завдання риторики.....	6
Риторика серед інших дисциплін гуманітарного циклу.....	7
Закони риторики.....	9
ТЕМА 2. ІСТОРІЯ І ТРАДИЦІЇ РИТОРИКИ.....	14
Фольклорно-міфологічна основа риторики	14
Зародження риторики. Давньогрецька риторика	15
Теорія ораторського мистецтва в давньоримських трактатах.....	21
Гомілетика, або церковна риторика	23
Видатні оратори ранньоукраїнської доби	26
Риторична школа Києво-Могилянської академії.....	27
Неориторика	30
ТЕМА 3. ТЕОРІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ	33
Структура доведення.....	33
Загальні правила аргументації	38
Спростування.....	40
ТЕМА 4. ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП	43
Публічна промова.....	43
Види публічних промов	45
Етапи роботи над текстом промови	49
Структура промови	51
ТЕМА 5. ВИГОЛОШЕННЯ ПРОМОВИ	55
Простір	55
Оратор.....	56
Голос оратора.....	58
Мова тіла оратора.....	62
Методичне застереження до прийомотворення	66

ТЕМА 6. «ЗАПИТАННЯ-ВІДПОВІДЬ» ЯК ОКРЕМИЙ ЕТАП ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ	68
Види запитань.....	68
Активне слухання.....	73
Модель відповіді	75
 ТЕМА 7. ПРОФЕСІЙНА ДІАЛОГІЧНА МОВА	78
Сутність і специфіка діалогу	78
Ділова бесіда. Співбесіда	82
Телефонна бесіда	91
Вплив інформаційних технологій на мовну комунікацію	94
 ТЕМА 8. ДИСКУТИВНО-ПОЛЕМІЧНА МОВА	98
Витоки дискусивно-полемічної мови	98
Різновиди дискусивно-полемічної мови	101
Прийоми суперечки. Софізми	109
Етика дискусивно-полемічного спілкування	115
 ДОДАТОК 1 ПРОМОВИ ДЛЯ АНАЛІЗУ	120
 ДОДАТОК 2 КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	143
 ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ	167

ПЕРЕДМОВА

Уміння красиво і переконливо говорити цінувалося від найдавніших часів. VUCA-реальність (*volatility, uncertainty, complexity, ambiguity* – складність, нестабільність, неоднозначність, невизначеність), в якій світ жив майже тридцять років, не девальвувала слово, а навпаки посилила його роль як засобу інформування соціуму і впливу на громадську думку завдяки інтенсивному розвитку інформаційних технологій. Нині світ опинився на порозі нової ще більш швидкої, складної і непрогнозованої BANI-реальності (*brittle, anxious, nonlinear, incomprehensible* – крихкий, тривожний, нелінійний, незрозумілий), яка обіцяє стрімкий розвиток штучного інтелекту й роботів та вимагає від людини адаптивності, ініціативності. Фахівці радять розвивати креативне мислення й м'які навички (*soft skills*), тобто ті, що стосуються спілкування в колективі, гнучкості поведінки, креативного мислення, емоційного інтелекту, вміння концентруватися тощо. Задовольнити ці потреби допомагає риторика – наука, яка навчає дисциплінувати мислення, керувати емоціями, розвивати мовне чуття, формувати мовний смак, виробляти цілісність світовідчуття. Риторика пропонує апробовані часом інструменти роботи над собою та взаємодії із соціумом у різних форматах. Володіння риторикою нині передбачає не тільки наявність багатого лексичного запасу та високу культуру мови, це також навички переконливих публічних виступів з використанням інформаційних технологій, ведення діалогів, керування системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції.

Посібник «Основи риторики» знайомить з історією вітчизняної і зарубіжної риторики, розкриває теоретичні засади аргументації, описує специфіку публічного виступу та процес підготовки промови з урахуванням її публічних різновидів. Окрему увагу приділено етапу, який супроводжує публічний виступ, – дискусії, або «запитання-відповіді». Детально схарактеризовано різновиди дискусивно-полемічної мови.

ТЕМА 1. РИТОРИКА ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Предмет і завдання риторики

Риторика – це філологічна наука, що вивчає усну публічну мову, закономірності виникнення її, особливості вживання та сприймання. Ще за античних часів риторика сформувалася як теоретична основа ораторського мистецтва, сконцентрувавши в собі знання про красиву й переконливу публічну мову. Відтоді сутність риторики не змінилася, але її предмет і завдання, а також обсяг та структура істотно розширилися.

Сучасна риторика робить акцент на способах переконання та ефективних формах мовного впливу на слухачів з урахуванням їхньої специфіки, водночас багато уваги приділяє розвиткові індивідуальних здібностей оратора. Це наука про мовномисленнєву діяльність у різних життєвих ситуаціях.

Предметом навчальної дисципліни «Риторика» є загальні правила і прийоми творення усної публічної (монологічної й діалогічної) мови, способи та ефективні форми мовного спілкування.

Завдання курсу:

- ☑ ознайомлення з історією риторики;
- ☑ засвоєння основних законів риторики;
- ☑ вивчення основних принципів добору і систематизації матеріалу;
- ☑ опанування методів викладу і методів аргументації;
- ☑ вироблення навичок конструювання тексту відповідно до теми, мети, умов спілкування;
- ☑ розвиток когнітивних навичок вибору риторичних стратегій;
- ☑ оволодіння тактиками мовного впливу;
- ☑ засвоєння принципів і прийомів мовної поведінки у сфері професійної діяльності;
- ☑ вироблення навичок усного публічного спілкування.

Нині риторика одна з найзапитаніших дисциплін, оскільки вміння говорити чітко, красиво й переконливо високо цінується

в сучасному житті та є доконечною умовою успішної професійної діяльності. Навички красномовства особливо потрібні педагогам, психологам, журналістам, дипломатам, адвокатам, акторам, маркетологам, менеджерам, громадським діячам, політикам, представникам багатьох інших професій і видів діяльності, проте й у повсякденному житті риторичні вміння та навички також знадобляться.

Риторика дисциплінує мислення, розвиває мовне чуття й формує мовний смак. Риторична освіта сприяє становленню вільної, самодостатньої особистості, яка легко може реалізувати себе в соціумі.

Риторика серед інших дисциплін гуманітарного циклу

Риторика своїм походженням тісно пов'язана з філософією, у лоні якої вона зародилася і виформувалася в окрему науку. Питання взаємозв'язку цих двох галузей знання перебуває в полі зору вчених з античних часів до сьогодні і відображене в численних наукових працях. Цицерон вважав, що «пальма першості належить тому, хто і вчений, і красномовний. Якщо ми погодимося назвати його і оратором, і філософом, то й сперечатися нема про що, якщо ж ці два поняття розділити, то філософи виявляться нижче від ораторів, тому що досконалий оратор має всі знання філософів, а філософ далеко не завжди володіє красномовством оратора; і дуже шкода, що філософи цим нехтують, бо це, здається, могло стати вершиною їхньої освіти». У цілому філософія як теоретична світоглядна основа визначає розвиток риторики, зумовлює появу в ній нових напрямів і течій. Риторика, своєю чергою, ґрунтуючись на філософських засадах, сприяє розвиткові та популяризації філософських учень.

Нерозривним є зв'язок риторики з *логікою* – наукою про закони і форми мислення. Первісно ці дві науки мали спільний об'єкт – вербальне мислення, але в центрі уваги логіки була форма міркувань, а в риторичі їх вивчали як засіб переконання. Нині риторика є наукою логічного циклу, що керується критеріями логіки у визначенні переконливості промов, характеристиці діалогів. Структурування мовномисленнєвої діяльності за законами

логіки актуальне і для публічних виступів, і для діалогічного та дискусивно-полемічного спілкування. У риторичі закони мовомислення здобувають природне середовище для реалізації.

Процес переконувальної комунікації неможливий без урахування *психології*, яка аналізує процеси відображення в мозку людини об'єктивної дійсності, людські відчуття і сприйняття, уявлення і думки, бажання, риси характеру, темперамент. Оратор, користуючись і мовою, і психологічними методами, прагне вплинути на слухачів, переконати їх.

Риторика тісно пов'язана з поетикою та герменевтикою, але водночас відрізняється від них. У фокусі уваги риторики віддавна була прозова мова, зокрема правила побудови прозових текстів, а поетика як наука завжди вивчала віршовані тексти. Зосередженість на вивченні переконливої сили тексту і менша увага до його змістових компонентів відрізняє риторіку від герменевтики, яка активно розвивалася в давнину.

Генетичні зв'язки риторика має з *граматикою*, що вивчає будову мови, та *стилістикою*, що досліджує стилістичну систему національної мови. Риторична майстерність неможлива без знання граматичних законів і стилістичних закономірностей. Навчаючи прийомів уживання мовних засобів, риторика бере до уваги їхні граматичні характеристики, стилістичне забарвлення, виражальні властивості. Проте риторика певною мірою протистоїть граматиці як науці, що вивчає естетично неопрацьоване мовлення, та стилістиці, зорієнтованій на дослідження стилів сучасної мови й емоційно-експресивних і функційних характеристик мовних одиниць. З проблематикою риторики перетинається проблематика і багатьох інших дисциплін, а саме культури слова, лінгвістики тексту, лінгвопрагматики, психолінгвістики, комунікативної лінгвістики тощо.

Взаємозбагачувальним є зв'язок риторики з *історією суспільства*. Саме риторика як основа системи освіти була невід'ємною частиною не лише античного світу, а й наступних періодів розвитку європейської цивілізації. Тому вивчення історичних даних риторики може слугувати джерелом пізнання проблем, пов'язаних з особливостями розвитку суспільства.

Закони риторики

Риторика, як і будь-яка інша наука, має свої закони. Особливість риторичних законів у тому, що вони регламентують мовно-мисленнєву діяльність та спрямовують на досягнення очікуваних результатів під час публічного виступу.

Концептуальний закон є засадничим у риториці. Суть його полягає у визначенні першого етапу роботи над промовою – формування задуму або ідеї (створення концепції). Згідно з цим законом предмет майбутньої промови потрібно докладно вивчити і на основі цього сформулювати цілісне бачення його. Здобуті знання оформляють у вигляді концепції. Вироблення концепції відбувається в кілька етапів:

На етапі вироблення концепції важливо насамперед визначити власне бачення предмета, а вже потім опрацювати інші джерела. Це виявляє оригінальність підходу, а переконливі тези доводять актуальність. Щодо аспектів вивчення теми, то варто визначитися з пріоритетами й не намагатися охопити надто широкий спектр питань.

Закон моделювання аудиторії передбачає аналіз імовірних слухачів за віковими, культурно-освітніми, соціально-демографічними, соціально-психологічними, індивідуальними параметрами. Це дає змогу визначити потреби аудиторії та запропонувати доступні способи задоволення їх. Важливо також з'ясувати, які цінності сповідують слухачі, оскільки вони є джерелом мотивації діяльності.

У моделюванні аудиторії може бути застосована методика 5W (М. Шеррінгтона), якою широко послуговуються маркетологи. Ця методика допомагає сегментувати аудиторію за схожими ознаками та сформулювати ідеї відповідно до запитів кожної групи.